

7. októbra 2021 17:27 [Ochrana prírody](#) [Príroda](#)

Eurodotácie vyhánajú vtáky z našich polí. Príbeh krakle dáva nádej, že sa to dá ešte zastaviť (reportáž)

MARIÁN KOREŇ

Pár pozorovaných kraklí belasých na poľnohospodárskom družstve v Strážnom. Foto – SOS/Birdlife

Ochranári, vedci a farmári na príklade polí a fariem na východnom Slovensku ukazujú, ako sa dá zastaviť úbytok vtákov v poľnohospodárskej krajine.

Autor je editorom portálu [Euractiv.sk](https://euractiv.sk).

Po rozpálenej ceste medzi obcami Strážne a Veľký Kamenec prechádzajú štyri autá. Prvé náhle zabrzdí a šofér odstaví vozidlo na úzkej krajnici. Zo zadných dverí vystúpi postava s ďalekohľadom. Oprie ho o kapotu a namieri na stoh slamy, ktorý sa nachádza asi sto metrov od vozovky.

Na krajoch obrovskej žltej kopy sedia dva vtáky.

Pasažieri z ostatných áut zatiaľ ticho čakajú na verdikt pozorovateľa. „Sú to ony,“ oznámi správu, ktorú očakávali a rukou im pokynie, aby ho nasledovali. Zakrátko si na ceste rozbaľuje ďalekohľady ďalších desať ľudí. Stoja tak, že ich prechádzajúce autá takmer nemajú ako obísť, no teraz si to už nevšímajú.

Tými vtákmi sú totiž krakle belasé, ktoré sa dajú na Slovensku vidieť iba na tomto mieste a iba veľmi vzácne. Ľudia s ďalekohľadmi sú ornitológovia a nadšení „birdwatcheri“, ktorí do Medzibodrožia vycestovali z neďalekej obce Senné.

Krakle sa sem vlani vrátili po 25 rokoch a nikto nevie, ako dlho zostanú. História jedného z najpestrejších slovenských vtákov je totiž ukázkovým svedectvom o tom, čo sa stane, keď človek pri práci s pôdou zabudne na prírodu.

No je to tiež príbeh so šťastným koncom, ktorý dáva nádej, že poľnohospodárska činnosť napriek systémovým zlyhaniam nemusí za sebou nechať vyprahnuté púšte bez života.

Krkľa belasá na poľnohospodárskom družstve v Strážnom. Foto – SOS/Birdlife

Perie krakle belasej. Foto – SOS/Birdlife

Zbieranie hektárov a tiché polia

Bratislavská kancelária Slovenskej ornitologickej spoločnosti/Birdlife v bratislavskom Ružinove má na oknách veľké množstvo samolepiek, ktoré chránia vtáky pred smrteľnými nárazmi do skla.

Vnútri v centrále vtáčích ochranárov sú všade kopy kníh s výsledkami ornitologických výskumov, alebo propagačné materiály o projektoch na záchranu ohrozených vtáčích druhov. Na stene visí plagát s nápisom „vták roka“, ktorého ornitológovia každoročne vyberajú, aby upozornili na jeho úbytok. Tento rok je to pipíška chochlatá – kedysi bežný druh poľného vtáka, ktorý sa dnes už dá skôr vidieť na parkoviskách obchodných centier.

Výber tohto druhu nie je náhodný. V ostatných mesiacoch ochranárov zamestnáva hlavne kampaň požadujúca zmenu domácej poľnohospodárskej politiky. Keď sa EÚ pred tromi rokmi pustila do nekonečných rokovaní o reforme agrodotácií, boli to hlavne ornitológovia, kto najhlasnejšie hovoril o ich devastáčnych dosahoch na prírodu.

Dôvod je zrejmý: za posledných 30 rokov z európskych polí a lúk zmizla viac ako polovica vtákov. „Podľa vedeckých prác je to jednoznačne spôsobené poľnohospodárskou politikou,“ hovorí ochranár Jozef Ridzoň a na konkrétnych vtáčích druhoch dokazuje rovnaký trend aj na slovenskom vidieku. Niektoré z neho zmizli úplne; ďalšie, bežné druhy poľnohospodárskych vtákov poklesli o desiatky percent: lastovičky, jarabice, hrdličky, strakoše, plamienky a dalo by sa pokračovať.

„Úbytok vtákov je indikátorom, že situácia v agrárnej krajine je zlá,“ zdôrazňuje Ridzoň. Je to vlastne jednoduchý vzorec: tiché polia priamo ohrozujú našu potravinovú bezpečnosť. Tam kde nie sú vtáky, bude pravdepodobne chýbať aj ostatný život – napríklad opelovače, od ktorých závisí až 75 percent svetových druhov potravinových plodín, alebo baktérie, huby a bezstavovce, ktoré zúrodňujú pôdu.

Príčiny úbytku vtákov teraz opakuje často na stretnutiach s úradníkmi, poľnohospodármi a médiami. „Najväčší problém je, že klesá biodiverzita krajiny. Miznú nám prírodné plochy, kde by sa nepoužívala chémia a strácajú sa aj trávne porasty a lúky. Takisto veľké lány polí spôsobujú, že je krajina málo pestrá a je na nej

málo prvkov, kde by mohli rôzne druhy živočíchov a rastlín prežívať," rozpráva ochranár.

Čo považujú ochranári za hlavné dôvody úbytku biodiverzity v poľnohospodárskej krajine

- **Veľkoplošné pestovanie plodín:** Slovensko má najväčšiu priemernú veľkosť monokultúrnych polí v EÚ bez stromov, remízok, trávnych pásov, kde by vtáky našli priestor pre život.
- **Menšia plocha trvalých trávnatých porastov,** čiže pasienkov a lúk. Obhospodarovanie zostávajúcich lúk sa robí necitlivo (napríklad mulčovaním) k hniezdiacim vtákom.
- Pestovanie plodín s vysokými stebkami ako **repka olejná, slnečnica a kukurica.** Biodiverzita na územiach s týmito plodinami je chudobná.
- **Využívanie pesticídov a umelých hnojív.** Agrochemikálie kontaminujú pôdu, vodné zdroje a mokrade, čím zabíjajú život v dôležitých biotopoch.
- **Vysušovaním lúk** odvodňovacími sústavami a hydromeliorečnými kanálmi Slovensko prichádza o prírodné vzácne biotopy a druhy vtákov.
- **Nesprávne hospodárenie a orba** na svahoch spôsobuje eróziu a rýchly odtok vody z krajiny, čo škodí biologickej rozmanitosti.
- **Odstraňovanie drevín** v okolí ornej pôdy – aby boli výmery a dotácie väčšie.

Ridzoň si podobne ako iní ochranári dáva pozor na to, aby za hlavných vinníkov neoznačil poľnohospodárov. Za toho považuje dotačné pravidlá, ktoré im nedávajú na výber. „Tým, že farmár u nás dostáva dotácie za plochu, je nútený využiť každý meter štvorcový poľa úplne až po krajinu a na trávnatý porast nezvyší často žiadny priestor," opisuje systém, ktorý z poľnohospodárov po celej Európe robí hlavne zberačov hektárov bez motivácie starať sa o prírodu a krajinu.

Ochranári dnes už takmer s istotou vedia, že sa na Brusel nebudú môcť spoľahnúť. Inštitúcie EÚ sa v lete konečne dohodli na kompromisnej dohode o reforme

poľnohospodárskej politiky, no sľuby európskych politikov o nových zelenších agrodotáciách zrejme zostanú iba na papieri. „Vyzerá to tak, že, to bude ešte horšie ako doteraz,“ povzdychne si ornitológ. Problémom nie je iba menší rozpočet agropolitiky, ale aj to, že nové zelené nástroje nebudú pre krajiny EÚ povinné ale dobrovoľné.

S kolegami preto teraz svoje úsilie sústredia na národnú úroveň. V agrodotačných pravidlách pribudne **jedna zmena**, ktorá im predsa len dáva malý dôvod na optimizmus – takzvané nové ekoschémy. Zjednodušene: EÚ sa dohodla, že každý štát musí vyčleniť časť poľnohospodárskych platieb na to, aby finančne motivoval farmárov k činnostiam, ktoré pomôžu viac prírode ako ich príjmom. Pri ich výbere majú vlády úplne voľné ruky. Inak povedané, na agroministerstve sa práve teraz rozhoduje o tom, či bude na slovenských poliach ešte pustejšie.

Či tieto peniaze biodiverzite skutočne pomôžu, si ochranári teraz netrúfajú povedať. Nikto zatiaľ nevie ani to, či budú mať poľnohospodári o ekoschémy záujem. Kľúčom k úspechu bude dobrý výber zaplatených aktivít a hlavne to, ako veľmi ich zaplatia. Peniaze na to budú – Slovensko na ekoschémy z EÚ dostane vyše pol miliardy eur.

„Vieme si predstaviť, že v spolupráci s poľnohospodármi na Slovensku nastavíme tieto schémy tak, aby im dávali zmysel a zároveň by pomohli prírode,“ hovorí Ridzoň, ktorý zastupuje ochranárov v rokovaní o nastavení ekoschémy.

Modelový príklad spojenia ochrany prírody a poľnohospodárskej činnosti už na Slovensku existuje – na Zemplíne.

Volavky na Senianskych rybníkoch. Foto – SOS/Birdlife

Výlet do utopickej krajiny

„Nesnese prirovnání,“ opisuje známy český ornitológ Pavel Žďárek význam Senianskych rybníkov pre československé vtáctvo v knihe nestora slovenskej ornitológie Štefana Danka.

Obec Senné je napoludnie prázdna a z auta vyzerá rovnako ako všetky v okolí. Rozdiel si uvedomíte až pri pohľade dohora – oblohu križujú obrovské kídla hlučných husí, kačíc a škorcov.

Zo stredu obce vychádza štrková cesta, ktorá vedie k Avescentru, čo je základňa tunajších ornitológov, alebo „vtáčkarov“, ako im hovoria miestni. Je to prízemný dom, pred ktorým sa po dvore pohybuje huf ľudí v zelených tričkách – z celého Slovenska sa tu práve schádzajú ornitológovia na pravidelný dobrovoľnícky tábor.

Oblasť medzi obcami Senné a Iňačovce bola vďaka svojej polohe pre vtáky vždy ako magnet. Je to jedno z najnižšie položených území Východoslovenskej nížiny, čiže na

vodu z okolitých potokov a riek po tisíročia pôsobilo ako lievik. Zaplavené lúky vtákom poskytujú dostatok potravy a mnohým druhom aj ideálne podmienky na hniezdenie.

Pre sťahovavé vtáky je to zároveň ideálne miesto na medzizastávku počas migrácie. V génoch majú uloženú informáciu, že sa tu po prekonaní Karpát môžu zastaviť na doplnenie energie potrebnej pre ďalší let do teplých južných oblastí, kde prečkajú zimu. Najbližšiu takú možnosť budú mať až o dvesto kilometrov v maďarskej rezervácii Hortobágy.

Senianske rybníky. Foto – Marián Koreň

Senné je jedinečné aj tým, že na malom území prepája niekoľko druhov biotopov. Najviac vtáčích druhov na seba viaže sústava rybníkov. Hoci sa dodnes na nich pomerne aktívne hospodári, zachovali si prírodný charakter, aký majú napríklad mŕtve ramená riek, ktoré vtáky prirodzene priťahujú. Vedľa nich sa ťahá mokraďová lúka Ostrovik. Severne sa nachádza Vihorlatský prales, z juhu seniansku depresiu obstupuje územie Medzibodrožia so stepnými biotopmi a lužnými lesmi.

„Prechodil som všetky naše regióny, no príroda tu je neporovnateľná s hocičím iným na Slovensku,“ vysvetľuje mladý ornitológ Richard Schnürmacher, prečo ročne vo vlaku strávi desiatky hodín na trase Bratislava-Senné.

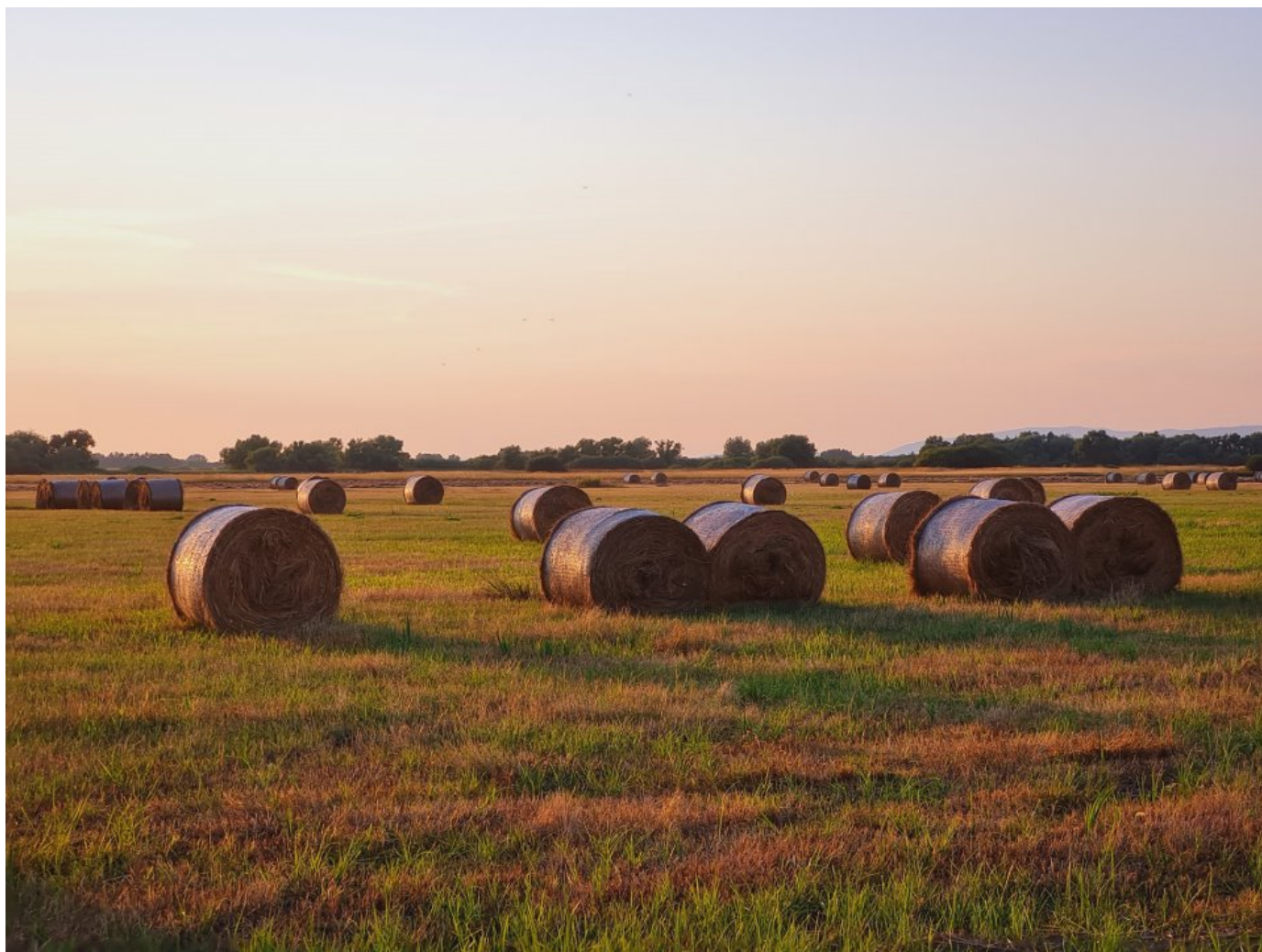
Na celom Slovensku bol doteraz preukázaný výskyt 370 druhov vtákov, z ktorých u nás aj hniezdi 228. Iba v CHVÚ Senianske rybníky doteraz pozorovali 290 druhov a za hniezdisko si ho zvolilo 125 vtáčích druhov.

„Je to výlet do mierne utopistického spolunažívania človeka s prírodou,“ vraví študent ekológie, čím naráža na to, že bez práce miestnych ochranárov by sa tu mnohým vtáčím druhom až tak nedarilo.

Lúka iná ako ostatné

Do Avescentra príde Matej Repel s dobrou náladou. V ruke drží tri vajíčka, ktoré potvrdzujú, že sa na Slovensku zabýval nový vtáči druh – dážďovník skalný. Vták, ktorého v Michalovciach pozorovali už niekoľko rokov, a za svoj domov si vybral jeden z rozostavaných panelákov, je už druhým vtáčím druhom, ktorý na východe tento rok prvýkrát úspešne zahniezdil.

„Máme vydarenú sezónu,“ usmieva sa ochranár z tunajšej pobočky SOS/BirdLife Slovensko, no rýchlo dodáva, že na hniezdení dážďovníka nemajú ochranári žiadny podiel. To už neplatí o niektorých iných druhoch, ktoré by sa bez práce tunajších ornitológov do krajiny nevrátili, prípadne by ju nadobro opustili. Tak ako kedysi krakľa belasá.

Stohy sena, ktoré ochranári kosia na zimné krmivo pre stepný dobytok. Foto – Marián Koreň

Ornitológ Matej Repel zo združenia SOS/Birdlife. Foto – archív Mateja Repela.

Ani Senné sa totiž v minulosti nevyhlo zničujúcim ľudským zásahom. Ešte v medzivojnovom období tu boli iba neúrodné mokrade a mokré lúky. V päťdesiatych rokoch minulého storočia tu začali so sériou vodohospodárskych opatrení, ktoré mali zabrániť zaplavovaniu senianskej depresie, aby sa pôda zúrodnila.

Zregulovali okolité vodné toky a odvodnili lúku Osrovik. Autority v sedemdesiatych rokoch rozhodli, že ako náhradu pre vodné vtáctvo vybudujú tri rybníky. V ďalšom desaťročí dobudovali sústavu 25 produkčných rybníkov na hospodárske účely.

Krajina sa tak úplne zmenila; vodným a migrujúcim vtákom zmena prospela, no lúky a mokrade opustilo viacero iných vzácných druhov.

Situácia sa začala meniť po revolúcii. V roku 1989 tu padlo toľko zrážok, že voda vystúpila nad hrádze a zaplavila lúku Ostrovik, ktorá sa rýchlo zaplnila vtákmi. „Krajina si svoju minulosť pamätala,“ hovorí Repel. Ornitológovia si uvedomili, že

vodný režim sa na týchto lúkach dá obnoviť: bolo jasné, že keď ich zaplavia natrvalo, vytvoria pre vtáky jedinečný biotop.

Na kanáloch vybudovali ochranári stavidlá, aby mohli simulovať záplavy, ktoré boli na týchto lúkach kedysi prirodzené a systém rokmi doladovali.

Vtáky sa podľa očakávania na lúky Ostroviku postupne vrátili. Pravidelným zaplavovaním sa toto miesto stalo zaujímavé pre volavky či rôzne druhy kačíc a bahniakov.

Nebyť zásahu ochranárov, nemali by dôvod sa sem vracat'.

„Bez toho, aby sme tu vodu zastavili a udržali ju v mokradiach, by lúka vyzerala ako mnohé v okolí, kde na kanáloch nie sú stavidlá a vysychajú už v priebehu marca a apríla. Bola by to lúka ako každá iná, ktorú sa poľnohospodári snažia pokosiť najneskôr v čase kvitnutia tráv, aby dorobili kvalitné krmné seno. Pochopiteľne, keď je tráva pod vodou, tak sa kosiť nedá,“ hovorí Repel o okolitých poliach, no jeho opis je vlastne všeobecne platným záznamom toho, ako z poľnohospodárskej krajiny po celom Slovensku zmizli mokrade a s nimi aj vzácna biologická rôznorodosť.

Okrem toho, že je jarná tráva výživnejšia, poľnohospodárov k skorej kosbe tlačia aj dotačné pravidlá. Preto často kosia aj podmáčané lúky, a nekvalitné, navlhnuté seno predávajú ako palivo pre bioplynky.

„Keby nespravili nič, alebo pokosili neskôr, nebudú mať zaplatené,“ vysvetľuje Repel.

Kým tu boli obrovské bylinožravce; zvieratá von z maštali

Faktom však je, že keby na lúkach nespravili nič ani ochranári zo Senného, vtákom veľmi nepomôžu. Je to preto, že pre biodiverzitu v poľnohospodárskej krajine neplatí pravidlo, podľa ktorého si príroda poradí najlepšie sama, ako to poznáme z kampaní lesochranárov. Bezzásah na lúkach nevedie k väčšejologickej rozmanitosti, ale naopak.

Katarína Mikulová z Bratislavského regionálneho ochranárskeho združenia (BROZ) priznáva, že bola dlho presvedčená, že bez prítomnosti človeka by Slovensko bolo celé zarastené lesom. No je to presne opačne. „Dnes to skoro nikto nevie a preto iba málokto skutočne pozná, ako funguje krajina,“ vysvetľuje tento zdanlivý paradox.

Ochranárka Katarína Mikulová na Veľkom kopci. Foto – archív Kataríny Mikulovej

Pred príchodom homo sapiens charakter krajiny utvárala hlavne megafauna, teda veľké bylinožravce. Spásali ju čriedy praturou, zubrov, či prakoní, čím vytvárali rovnováhu medzi pastvou a zarastaním. „Krajina mala jemnejšiu mozaiku ako dnes, keď v nej prevládajú polia. Mala oveľa viac svetlých lesov s roztrúsenými košatými stromami. Postupne prechádzala od úplne spasených miest, napríklad pri riekach, až po hustý les,“ opisuje ochranárka.

To sa zmenilo až s prítomnosťou človeka, ktorý spôsobil masové vymieranie bylinožravcov. Osudná rana pre prírodu to nebola, lebo z nich zároveň spravil domáce zvieratá: z praturou sa stali kravy a z prakoní kone, ktoré lúky ďalej spásali. Väčšia pohroma prišla až s intenzívnym poľnohospodárstvom, ktoré postupne zatvorilo

zvieratá do maštálí. Z krajiny sa stala jednotvárná šachovnica, na ktorej sa striedajú iba lesy a polia. Pasienky z nej skoro zmizli a s nimi aj biodiverzita.

Mikulová do Senného práve prišla z malej rezervácie Veľký Kopec, kde miestnemu hospodárovi pomáha s oživením pastvy. Vzácny biotop na kopci pri maďarských hraniciach, kde sa historicky pásli ovce a pestoval vinič, bez ľudského zásahu postupne zarástol náletovými drevinami. Pasienok postupne čistia a teraz sa oň už stará stádo kôz.

Obnova zanedbaných lúk obyčajne výsledky ukáže až za niekoľko rokov, no Mikulová s radosťou hovorí o tom, ako sa jej na Veľkom Kopcí obnovuje život priamo pred očami.

„Nedávno mi gazda písal, že našiel šesť kusov akejsi kvetiny. Keď mi poslal fotografiu, zistili sme, že je to vstavač obyčajný (vzácny druh orchidey). Nakoniec ich narátali 200 kusov. Keď sme tam boli v roku 2018 prvýkrát, našli sme v kameňolome iba jednu,“ hovorí.

Ako môže niekoľko zvierat oživiť zarastenú lúku a ako vlastne obrodný proces pastvy funguje?

„Keď sa lúka nespása, hromadí sa na nej stará tráva a zarastá kríkmi, prípadne stromami. Keď tam prídu zvieratá, kríky zredukujú, vyžerú a vydupú staré trávy. V pôde je veľká banka semien a cibuliek pôvodných rastlín, ktoré vedia v zemi prežiť veľmi dlho. Takto dostanú svetlo a priestor, aby mohli vyrašť,“ opisuje proces ochranárka.

Tým sa reťazový proces obnovy života iba začína. Pasienkové rastliny na seba pútajú veľa druhov hmyzu, ktorý je zase dôležitou potravinovou zložkou pre zvieratá. Ich prítomnosť umožní rozmach ďalších rastlín a živočíchov.

Na vrchole tejto potravinovej pyramídy sú vtáky.

Maďarský poklad namiesto kosačky

Keď sa na jednej z vtáčích rozhladní v Sennom postavíte chrbtom k vodným plochám a zahľadíte sa na lúku Ostrovik, je to iné ako inde na slovenskom vidieku. Po pasienkoch sa prechádzajú kravy s dlhými rohami, ktorými skôr pripomínajú zvieratá bežné pre africkú savanu.

Je to maďarský stepný dobytok, ktorý sa v časocho Uhorska bežne choval na nížinách južného Slovenska. Zviera, ktoré je ako takzvané hungarikum oficiálnou súčasťou maďarského kultúrneho dedičstva, tu však už mimo zoologických záhrad chová iba zopár nadšencov. Dôvod je jednoduchý: je to ťažný dobytok s nízkou úžitkovosťou, čiže sa poľnohospodárom ich chov už nevypláti.

Ľudia musia mať s nimi iné zámery.

Maďarský stepný dobytok, ktorý ochránári z Avsecentra Senné pasú na lúke Ostrovik. Foto – SOS/Birdlife

Pre ochránárov zo Senného sa popri vodnom manažmente stali ďalším nástrojom, ako na lúky nalákať vtáky, ktoré tam kedysi hniezdili. Založili si vlastnú farmu, na Ostroviku skúpili 95 hektárov pôdy, na ktoré vyhnali maďarský dobytok. Dnes už

Matej Repel s istotou môže povedať, že bez pastvy by na ich lúkach toľko vtáctva nebolo. Platí to hlavne pre bahniaky, teda vtáky s dlhým nohami a zobákmi.

„Keďže kravy sú pri pasení vyberavé, niekde spasú menej, inde zase viac a popri tom aj rozdupávajú pôdu. Tým vzniká pestrý biotop s nízkou vegetáciou, ktorý tieto vtáky vyhľadávajú,“ rozpráva Repel.

„Žiadna kosačka toto nedokáže,“ ukazuje rukou na pestrú krajinu ochranár.

Výhodou maďarského stepného dobytká je, že ide o primitívne, neprešľachtené plemeno. To tiež znamená, že je veľmi odolné a prispôsobivé. Bez problémov znesie tuhé zimy, suché letá, jarné záplavy, kedy sú kravy celé týždne po kolená vo vode, ale aj roje komárov a množstvo ďalších parazitov v mokradiach. „Pre nás je to najlepšia voľba,“ vysvetľuje Repel, prečo na pasienky pustili toto plemeno.

V severnej časti lúky v pravidelných rozstupoch vedľa seba ležia desiatky balíkov sena. Ochránári totiž tretinu lúky obetujú na zimné krmivo pre dobytok. Nekosia bezhlavo, začínajú až po odrastení vtáčích mláďat, a žnú postupne a mozaikovito od stredu lúky ku okrajom, aby v prípade nebezpečenstva mali vtáky, ale aj ďalšie živočíchy čas a priestor na únik.

Aj keď sa leto už preklopilo do druhej polovice a vtáky postupne zo Senného odlietajú, stále sú ich plné rybníky, lúky aj obloha. Nejde len o pocit; pravidelné pozorovania a sčítania vtáctva potvrdzujú, že na spásaných lúkach je väčšia biodiverzita. Okolo dobytká je veľa hmyzu a ten na seba viaže bežné druhy vtákov agrárnej krajiny, ktoré z okolitých polí zmizli – napríklad strakoše, trasochvosty, škovránky, či prhlaviare. Repel hovorí, že na jar tu za tri hodiny napočíta aj 70 vtáčích druhov. „Keď porovnáme túto lúku s lúkou o kilometer ďalej, kde sa kosí raz za rok, tak rozdiel je obrovský. Chýbajú tam druhy, ktoré sú na ústupe. Takýchto biotopov je stále menej a menej, takže sú ohrozené,“ rozpráva.

S hrdosťou dodáva, že na senianskych lúkach už niekoľkokrát pozorovali aj krakľu – päťdesiat kilometrov od najbližšieho hniezda. Hoci Repel priznáva, že ornitológovia zatiaľ presne nevedia, prečo sa sem modrý operenec vrátil, myslí si, že pastva patrí

medzi hlavné dôvody. „Bez nej by tu nemala čo žrať,“ presvedčivo zopakuje. Pasienky sú výborným biotopom pre veľké druhy kobyliiek a koníkov, ktoré krakle vyhľadávajú pre výchovu mláďat.

Posledný ostrov v mŕtvom mori

Dá sa teda spoľahnúť na to, že pastva vráti poľné vtáky – tak ako kraklu – do krajiny?

„Nie tak celkom,“ zhodujú sa Ján Svetlík a Soňa Nuhličková, vedec a vedkyňa, ktorí zhodou okolností práve na Zemplíne skúmajú výskyt rovnokrídlovcov, teda lúčnych kobyliiek a koníkov. Z ich rozprávania je jasnejšie, prečo sa krakle vrátili na Slovensko až teraz a tiež prečo nehniedzia na iných lokalitách, kde do krajiny vypustili hospodárske zvieratá.

Výskumník Ján Svetlík a výskumníčka Soňa Nuhličková pri pozorovaní krakle na poľnohospodárskom družstve v Strážnom.
Foto – SOS/Birdlife

Pieskové steny na území poľnohospodárskeho družstva Strážne, v ktorých hniezdia včeláriky zlaté. Foto – Marián Koreň

Krakľa belasá kedysi hniezdila až pri Zvolene a Prešove. Na vidieku nebola až takou kuriozitou ako dnes. V sedemdesiatych rokoch sa postupne začala zo strednej Európy sťahovať na juh, až v roku 2010 zo Slovenska zmizol aj posledný pár.

V susednom Maďarsku naopak začalo kraklí výrazne pribúdať. Na Slovensku ornitológovia v ostatných rokoch hlásili ojedinelé pozorovania. Vlni nakoniec zahniezdilo osem párov (tento rok sedem) na území Opátskych pieskov pri poľnohospodárskom družstve Strážne. To sa ako jedno z posledných venuje extenzívnej pastve.

Tá je podľa vedeckého páru pre prežívanie veľkého hmyzu dôležitá, no spolu prízvukujú ešte iný faktor – konfiguráciu krajiny. Na družstve v Strážnom sa pasienky striedajú s pieskovými dunami, stromoradiami, mokrými lúkami a remízkami.

Čo je extenzívne hospodárenie (a čím sa líši od intenzívnych chovov)

- Ide o chov hospodárskych zvierat na veľkých plochách, nie sú koncentrované v maštaliach.

- Vyžaduje oveľa menej vstupov: stroje, kapitál, ľudskú prácu a aj menej alebo žiadne agrochemikálie.
- Naopak výnosy sú oproti intenzívnemu chovu výrazne nižšie.
- Hlavným zdrojom krmiva je pastva, nie je potrebné dokupovanie krmiva s obsahom dusíkatých látok, ktoré zvyšujú produkciu škodlivých emisií.
- Pôdu hnoja zvieratá, netreba chemické hnojivá.
- Zvieratá spásaním lúk pomáhajú udržiavať ekosystémovú rovnováhu.

Ornitológovia sú presvedčení, že pomohla rozmanitosť krajiny, ale hlavne krakľa v Strážnom zahniezdila v roku 2020 preto, že bola výnimočne dobrá sezóna pre rovnokrídlovce.

Keď tento rok studená jar posunula vývoj kobyliek a koníkov, ktoré krakľa v tom čase potrebuje pre kŕmenie mláďat, vtáky sa prispôbili a hniezdenie odložili o dva týždne. No nezostalo to bez následkov, pre menej kobyliek vychovali mladé iba dva páry kraklí, kým rok predtým štyri.

„Netreba sa venovať iba potrave,“ hovorí Svetlík a dodáva, že podstatné sú aj podmienky na hniezdenie. Keď mladá krakľa vyhniezdi, pred odletom do teplejších oblastí spraví nad krajinou niekoľko prieskumných letov, aby si overila, či sa jej oplatí na rovnaké miesto vrátiť aj o rok. Zisťuje, či je tam dosť potravy a možností na zahniezdenie. Každé územie dokáže pohltiť iba istý počet kraklí. „Môže napríklad usúdiť, že prehrá súboj s konkurenčnou krakľou a tak sa posunie vyššie na sever,“ opisuje.

Krakľa pre výchovu mláďat využíva stromové dutiny po ďatlovi, či žlne, ktoré sa nemusia vždy nachádzať tam, kde to práve potrebuje. Dôležitú úlohu zohrali maďarskí ochranári, ktorí po krajine modrým vtákom rozmiestnili stovky búdok na hniezdenie a ich teritórium posúvali postupne na sever, až k nám, kde už čakali búdky slovenských dobrovoľníkov. Hniezda si krakle postavili práve v búdkach, len jeden pár zahniezdil v prirodzenej dutine topoľa.

„Krkla počas prieskumu zrejme zaletela až nad Strážne, kde zbadala extenzívny pasienok s rozvešanými búdkami a tak sa tam rozhodla zostať,“ skladá dokopy jej príbeh Nuhlíčková.

„Bolo len otázkou času, kedy sa tu usadí, pretože to územie je posledným ostrovom v mori intenzívneho poľnohospodárstva,“ dodáva.

„Keď toto družstvo skončí, alebo na pasienku vyseje pšenicu, tak to bude koniec aj pre kraklu,“ doplňuje ju Svetlík.

Charolaiský dobytok na poľnohospodárskom družstve v Strážnom. Foto – Marián Koreň

Charolaiský dobytok na poľnohospodárskom družstve v Strážnom. Foto – Marián Koreň

Trochu iný chov kráv

Pre človeka, ktorý prechádza juhovýchodným cípom Slovenska prvýkrát, je Medzibodrožie tak trochu zvláštna krajina. Nevšedne farebné dediny sa tu v pravidelných rytmoch striedajú s krikľavo zelenými mokradami a žltohnedými poľami – aj tu už väčšinou monokultúrnymi. Pri maďarských hraniciach sa prostredie už postupne mení na step.

Tesne pred obcou Strážne doľava strmo odbáča poľná cesta, ktorá končí pri miestnom družstve. Prezrádza ho tu iba betónový prístrešok, v ktorom sa pred slnkom ukrýva niekoľko kráv.

Už na prvý pohľad je zrejmé, že chov sa tu robí trochu inak.

V strede pasienka zo zeme vystupujú pieskové steny. S nezameniteľne melodickým spevom z nich vylietavajú včeláriky zlaté – jeden z mála slovenských vtákov, ktorý pestrosťou môže konkurovať krakli.

Iba o niekoľko metrov ďalej na strom pristane hadiar krátkoprstý, ktorý u nás patrí medzi najvzácnejšie dravce.

„Veľmi tomu nerozumiem,“ smeje sa predseda družstva Jozef Juhász pri otázkach na biodoverzitu a vtáky na poliach. „Na to sú lepší vtáčkari,“ povie o ornitológoch, s ktorými, ako hovorí, rád spolupracuje. Keď od neho chceli, aby jeden úsek lúky nepokosil, alebo aby na časti pozemkov namiesto lucerky vysadil trávnu, pretože tam hniezdia husi, vyšiel im v ústrety. „Prečo by sme to nespravili? Keď viem, pomôžem každému,“ hovorí veselý poľnohospodár.

Z jeho slov je hneď jasné, že tu veľmi nejde o vedomú snahu pomôcť prírode, ale skôr o súhru okolností.

Juhász sa vedenia družstva ujal v roku 1998. Nikto iný predsedom byť nechcel, pretože družstvo vtedy ešte len hľadalo svoje miesto v systéme, kde pravidlá určuje trh a dotácie. „Je tu krásne, nie sú tu kopce, ale je to nížina s vysokou spodnou vodou. Keď naprší 40 milimetrov, je tu z toho močarisko,“ opisuje.

Na výber teda veľmi nemali. Prírodné podmienky rastlinnú výrobu neumožňovali a nedokázali pokračovať v produkcii mlieka, ktorému sa družstvo venovalo dovtedy, lebo nemali peniaze na investície.

Nový predseda preto rozhodol, že družstvo bude žiť z výkrmového dobytku na mäso. Na družstve najskôr začali s 80 kusmi francúzskeho plemena Charlois a väčšinu z viac ako 1200 hektárov ornej pôdy premenili na pasienky. Po nich dnes už behá stádo 400 kusov dobytku a 350 teliat.

Juhász hovorí, že išlo o dobré rozhodnutie, ktoré pomohlo zachrániť poľnohospodársku činnosť v Strážnom. Menuje niekoľko okolitých družstiev, ktoré podobné šťastie nemali a po revolúcii zanikli. „Keby sme sa zamerali na rastlinnú výrobu, tak už družstvo neexistuje,“ hovorí.

Na lúkach nepoužívajú žiadne chemické hnojivá a kravy krmia iba vlastným senom. Mäso je tak kvalitné a zdravé, čomu zodpovedá aj cena. Až 95 percent produkcie ide do

zahraníčia. Najlepšie platia Turci.

Výsledky si pochvaľuje, no predsa má ťažké srdce na nastavenie dotácií pre živočíšnu výrobu – obzvlášť pre extenzívnu pastvu. Na Slovensku sa dotácie na mäsové kravy vyplácajú iba do určitého počtu – takzvaného národného stropu. Takže čím viac kráv má chovateľ, tým menej peňazí na jednu dostáva. Keď s chovom v Strážnom začínali, na jeden kus dobytka dostávali dotácie 283 eur. Dnes len 38 eur. Pri tomto stáde je celkovo rozdiel stotisíc eur.

„Keby sme mali dotačnú podporu ako v Maďarsku alebo Česku, bolo by takýchto pasienkov oveľa viac,“ krúti hlavou poľnohospodár.

Dobrou správou pre vtáky z Medzibodrožia je, že družstvo s extenzívnou pastvou skončiť neplánuje. Strážne je však iba chybou v systéme, ktorú pri súčasnej poľnohospodárskej politike bude kdekoľvek na Slovensku veľmi ťažké zopakovať.

Po otázke, či by v dnešných podmienkach odporučil ostatným poľnohospodárom robiť extenzívnu pastvu ako on, sa Juhász chvíľu smeje. „Určite nie,“ povie, „iba keby nemali iné východisko, tak ako dakedy ja,“ dodáva.

Krackľa belasá. Foto – SOS/Birdlife

Možné riešenia: trochu pôdy prírode, stromy a pásy pre hmyz

Vtáčie bohatstvo zemplínskeho vidieka, ktoré krakľa symbolizuje, teda stojí na štyroch pilieroch: dobrom vodnom manažmente, extenzívnej pastve, rozmanitosti krajiny a úspešnom spojení ochranárskej činnosti s poľnohospodárskou.

Nič z toho dnes poľnohospodárska politika neodmeňuje, ale často, naopak, trestá. Preto je logická otázka, či sa dá tento model hospodárenia preniesť aj do iných oblastí Slovenska. Môžu ochranársky manažment na pôde robiť aj bežní poľnohospodári bez toho, aby ohrozili svoje živobytie?

Podľa Mateja Repela áno. Stačí, aby pre prírodu ponechali len malý zlomok pôdy. „Niektoré druhy vôbec nepotrebujú veľa. Skoro každá farma má na svojej ploche terénne depresie, ktoré zostanú určitú časť roka zaliate vodou. Niekedy stačí malá poľná mláka na niekoľkých desiatkach árov a v momente tam dokážu zahniezdiť cíbiky, šišily, či kalužiaky. Stačí len vnímať krajinu a tam, kde si to príroda sama vyžiada, to musíme nechať na ňu,“ hovorí ochranár, no dodáva, že pre biodiverzitu je poľnohospodárska činnosť dôležitá. „Keby sme polia ponechali na samovývoj, tak tam vyrastie úhor, naletia kroviny stane sa z neho les. Je dôležité, aby sa krajina obhospodarovala, len to musí byť šetrným spôsobom“.

Dôkazom je družstvo v Strážnom, ktoré predvádza, že aj u nás existuje model poľnohospodárstva, udržateľný ekologicky aj ekonomicky. No opäť: je to napriek agrodotačnej politike, nie vďaka nej. Príroda na Slovensku by potrebovala, aby sa z náhody stala systémový prelom v poľnohospodárskej politike.

Základný princíp vyplácania agrodotácií sa nezmení ani v novom programovom období spoločnej poľnohospodárskej politiky. Pre príjmy roľníkov bude opäť najdôležitejší počet obhospodarovaných hektárov. Každý nedotknutý kúsok pôdy ich bude stáť peniaze.

Ako chce tento problém vyriešiť štát?

Ministerstvo pôdohospodárstva teraz pripravuje nové ekoschémy, ktoré by mohli poľnohospodárom straty finančne vynahrádzať. Predbežné návrhy dávajú nádej aj pre prírodu. Agrozort chce poľnohospodárom vyplácať dotácie aj za to, že časť pozemkov neobrobia, ale nechajú prírode.

Farmy budú musieť za časť platieb rozdeľovať veľké lány na menšie pôdne bloky s väčšou paletou plodín, používať menej pesticídov, či kosiť s ohľadom na prírodu.

Čo je dôležitejšie: bez produkcie budú povinní nechať viac pôdy ako doteraz. To znamená, že sa budú musieť postarať o to, aby ich pozemky boli rozmanitejšie – aby na nich boli stromy, medze, terasy a kvetinové pásy pre hmyz.

Stále pritom nie je jasné, či budú ekoschémy natoľko finančne motivujúce, aby sa farmári do nich zapájali. Z ich prvých reakcií to skôr vyzerá, že nie. Podľa posledných informácií by za uvedené činnosti mali na hektár dostávať platbu 45 eur, čo im ušlý zisk nepokryje.

Ministerstvo upokojuje obavy, že na podrobnom nastavení ekoschémy ešte pracujú a malo by byť známe do konca roka 2021.

Horšou správou je, že sa zrejme takmer vôbec nezmení dotačná podpora tých, ktorí chcú chovať hospodárske zvieratá na veľkých plochách. Tak ako Jozef Juhász z poľnohospodárskeho družstva v Strážnom, kam sa po 25 rokoch vrátila krakla.

Táto reportáž vznikla v spolupráci s MEMO 98 a Transitions v rámci programu na podporu žurnalistiky zameranej na riešenia ([Solutions Journalism](#)).

Máte pripomienku alebo ste našli chybu? Prosíme, napíšte na pripomienky@dennikn.sk.